

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Робоча програма
навчальної дисципліни
"СТРАХОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ"
для студентів спеціальності
8.03050801 "Фінанси і кредит"
усіх форм навчання

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2016

Затверджено на засіданні кафедри управління фінансовими послугами.
Протокол № 1 від 27.08.2015 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладач О. В. Корват

Робоча програма навчальної дисципліни "Страховий менеджмент" для студентів спеціальності 8.03050801 "Фінанси і кредит" усіх форм навчання : [Електронне видання] / уклад. О. В. Корват. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 51 с.

Подано тематичний план навчальної дисципліни та її зміст за модулями й темами, плани лекцій та лабораторних занять, матеріали для закріплення знань (завдання для самостійної роботи, контрольні запитання), систему оцінювання знань студентів, перелік компетентностей, якими повинен володіти студент після вивчення дисципліни.

Рекомендовано для студентів спеціальності 8.03050801 "Фінанси і кредит" усіх форм навчання.

Вступ

Функціонування дієвої системи страхового захисту майнових інтересів громадян, суб'єктів підприємницької діяльності та держави відіграє важливу роль у підтримці макроекономічної та соціальної стабільності суспільства. Передача ризиків страховій компанії дозволяє споживачам страхових послуг усунути наслідки непередбачених збитків за незначну плату. Саме тому підвищення ролі страхової галузі, відродження її суспільно-корисної функції має важливе значення для сталого розвитку України.

Посилення страхового компоненту освіти фінансистів зумовлено зростанням ролі страхування в умовах ринкової економіки. Фахівець у сфері фінансів і кредиту повинен мати не лише глибокий рівень обізнаності з теорії і практики страхування, високу страхову культуру споживача, але й систематизовані знання з питань організації страхової справи управління фінансами та стійкістю страхової компанії, а також достатній рівень умінь і навичок із прийняття і реалізації управлінських рішень у сфері страхового бізнесу.

Діяльність страхових компаній має свою специфіку організації та управління, зокрема щодо виконання вимог до забезпечення платоспроможності, формування страхових резервів. Перманентні зміни економічних умов та вимог законодавства, політична нестабільність вимагає від майбутніх менеджерів страхових компаній здатності швидко орієнтуватись у мінливому середовищі, адекватно реагувати на виникаючі проблеми та приймати ефективні рішення. Навчальна дисципліна "Страховий менеджмент" спрямована на вивчення широкого кола питань з управління страховою діяльністю. Окрема увага приділяється бізнес-плануванню, технологіям основних бізнес-процесів, способам підвищення фінансової надійності, процедурам здійснення фінансового моніторингу.

Навчальна дисципліна "Страховий менеджмент" є базовою навчальною дисципліною і є складовою підготовки фахівців освітнього ступеня "магістр" спеціальності 8.03050801 "Фінанси і кредит".

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів: 4 – денна форма навчання 6 – заочна форма навчання	Галузь знань 0305 "Економіка та підприємництво"	Базова	
		Рік підготовки	
1М			
Семестр			
2-й			
Змістових модулів – 2	Спеціальність 8.03050801 "Фінанси і кредит"	Лекції	
Загальна кількість годин: 120 – денна форма навчання 180 – заочна форма навчання		20 год	20 год
		Практичні, семінарські	
		–	20 год
		Лабораторні	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,4; самостійної роботи – 4,7		20 год	–
	Самостійна робота		
	80 год	140 год	
	Вид контролю		
	диференційований залік		

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної й індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 50 %;

для заочної форми навчання – 29 %.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни "Страховий менеджмент" є формування у студентів знань з підготовки та реалізації управлінських рішень, що забезпечують раціональне формування й використання потенціалу страхових компаній і гармонізацію фінансових інтересів споживачів страхових послуг, власників і персоналу страхових компаній, посередників та держави.

Завдання навчальної дисципліни: набуття студентами стійких знань з теорії та практики управління страховою компанією; надання страхових послуг; оцінювання ризиків; урегулювання страхових претензій.

"Страховий менеджмент" – навчальна дисципліна, що вивчає інструментарій економічного обґрунтування й прийняття управлінських рішень у діяльності страхової компанії.

Об'єктом навчальної дисципліни є процеси управління діяльністю страхової компанії.

Предметом навчальної дисципліни є фінансові аспекти управління процесами створення та ефективного використання потенціалу страхових організацій.

Теоретико-методологічною базою вивчення дисципліни "Страховий менеджмент" є такі навчальні дисципліни, як: "Економіка підприємств", "Фінанси підприємств", "Менеджмент", "Страхування", "Страхові послуги".

У процесі навчання студенти отримують необхідні знання під час лекційних занять та виконання лабораторних робіт. Велике значення в процесі вивчення та закріплення знань має самостійна робота студентів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

особливості і перспективи розвитку підприємницької діяльності в страхуванні;

сутність, функції та роль страхового менеджменту в ринковій економіці;

порядок проектування, реєстрації й ліцензування страхових організацій, зміст державного нагляду за їх діяльністю;

принципи побудови раціональної структури страхової організації та повноваження органів її управління;

принципи управління страховою компанією;

значення і методи розроблення стратегічного плану діяльності страховика;

сутність і способи активізації маркетингової діяльності в страхових організаціях;

методи вивчення попиту на страхові послуги;

технологію відбору ризиків на страхування і врегулювання страхових претензій;

особливості управління грошовими потоками в страхуванні;

умови і способи підвищення фінансової надійності страхової організації;

процедури здійснення фінансового моніторингу операцій страховика;

ВМІТИ:

розробляти місію, цілі та стратегічні завдання страховика;

формувати раціональну структуру управління страховиком;

організовувати процес бюджетування в страховій організації;

досліджувати стан ринку страхових послуг;

досліджувати попит на страхові послуги та організовувати ефективну систему їх продажу;

оформляти договори страхування і контролювати їх виконання;

оформляти документально страхові випадки та розраховувати розмір належних страхових виплат потерпілим;

аналізувати діяльність страховика і пропонувати заходи, спрямовані на її поліпшення;

визначати достатність коштів страхових резервів для забезпечення виконання зобов'язань перед страхувальниками;

визначати напрями ефективного розміщення страхових резервів та тимчасово вільних власних коштів страховика;

забезпечувати контроль за фінансовою надійністю страхової компанії;

здійснювати перевірку правильності проведення страховиками фінансових операцій;

проводити фінансовий моніторинг у страховій організації.

У процесі викладання навчальної дисципліни основна увага приділяється оволодінню студентами професійними **компетентностями**, що наведені в табл. 2.1.

**Професійні компетентності, які отримують студенти після вивчення
навчальної дисципліни**

Код компетентності	Назва компетентності	Складові компетентності
ПіРУРСД* 1	Розробляти обґрунтовані рішення з управління страховою діяльністю	K1. Розуміти сутність і значення страхового менеджменту
		K2. Оцінювати ресурсний потенціал страховика
		K3. Формувати раціональну організаційну структуру страхової компанії
		K4. Планувати страхову діяльність з урахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів в умовах ризику
		K5. Формувати систему комунікацій та інформаційного забезпечення страховика
		K6. Розробляти заходи з управління маркетинговою діяльністю в страховому бізнесі
		K7. Розробляти заходи з удосконалення страхової діяльності
		K8. Розробляти заходи щодо ефективного управління грошовими потоками страховика
		K9. Розробляти заходи з підвищення фінансової надійності страховика
ПіРУРСД 2	Здійснювати реалізацію управлінських рішень у страховій діяльності	K10. Здійснювати організацію бізнес-процесів страхової компанії
		K11. Своєчасно виявляти проблеми діяльності страхової компанії
		K12. Здійснювати первинний фінансовий моніторинг операцій страхової компанії

* Прийняття та реалізація управлінських рішень у страховій діяльності.

Структуру складових професійних компетентностей та їх формування відповідно до Національної рамки кваліфікацій України наведено в табл. А.1 додатка А .

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Концептуальні засади страхового менеджменту

Тема 1. Сутність і значення страхового менеджменту

1.1. Особливості підприємницької діяльності в страхуванні.

Страхування як особливий вид підприємницької діяльності. Законодавство України у сфері страхування. Зміст державного нагляду за страховою діяльністю. Стан і перспективи розвитку страхового ринку України. Вплив процесів глобалізації економіки на розвиток страхового бізнесу. Умови залучення іноземних інвесторів до розвитку страхової індустрії в Україні.

1.2. Сутність, функції і роль страхового менеджменту.

Сутність і завдання страхового менеджменту. Структура та функції страхового менеджменту. Принципи управління страховою компанією. Особливості страхового менеджменту. Удосконалення управління в страхових організаціях як важлива умова їх розвитку й підвищення ефективності діяльності. Активізація використання зарубіжного досвіду в розбудові механізму управління страховими компаніями.

1.3. Життєвий цикл страхової організації і його вплив на управлінські процеси.

Життєвий цикл страхової організації. Вплив життєвого циклу на управлінські процеси. Особливості створення страхових організацій. Визначення місії та стратегічних цілей діяльності. Зміст пакета документів і процедура реєстрації страхових організацій, їх філій і представництв. Ліцензування страхової діяльності. Вимоги до здійснення страхової діяльності. Особливості управління компанією у кризовому стані. Порядок ліквідації страхової компанії.

Тема 2. Ресурсний потенціал, структура й органи управління страховою організацією

2.1. Ресурсний потенціал страхової компанії.

Склад і структура ресурсного потенціалу. Оцінювання наявного потенціалу страховика та ефективності його використання. Кадрове забез-

печення страхових організацій. Підбір працівників, їх адаптація й підвищення кваліфікації. Сутнісна характеристика мотивації персоналу як функція страхового менеджменту.

2.2. Органи управління та контролю страхової компанії.

Загальні збори акціонерів. Наглядова рада. Рада директорів. Ревізійна комісія. Внутрішній аудитор. Виконавчі органи управління страховою організацією. Відповідність функцій органів управління страхових компаній принципам корпоративного управління.

2.3. Побудова організаційної структури управління страховика.

Організаційна структура страховика. Структурні підрозділи. Посадові інструкції працівників. Дирекції, регіональні управління, філії, центри страхових послуг, відокремлені робочі місця й представництва страховиків. Принципи побудови структури управління страховою організацією. Вибір раціональної структури управління.

Тема 3. Планування у страховій діяльності

3.1. Стратегічне планування діяльності страховика.

Основні засади стратегічного управління. Процес розроблення стратегії: елементи стратегічного вибору, формування стратегічних цілей, оцінювання стратегічної ситуації. Інноваційна спрямованість стратегії розвитку. Аналіз альтернатив і вибір стратегії. Проведення SWOT-аналізу під час розроблення стратегії страховика. Врахування економічних, соціальних і політичних передумов розвитку страхової організації. Методи розроблення стратегічного плану. Класифікація бізнес-процесів для планування і прогнозування. Часовий аспект стратегії. Оцінювання необхідних ресурсів.

3.2. Бізнес-план страхової компанії.

Необхідність і призначення бізнес-плану страховика. Структура бізнес-плану та характеристика його окремих розділів. Порядок опрацювання, розгляду й затвердження бізнес-плану. Технології опрацювання та реалізації бізнес-плану. Процес бюджетування в страховій організації. Ризик-орієнтоване бюджетування.

Тема 4. Комунікації та інформаційне забезпечення страхового менеджменту

4.1. Комунікації страхової компанії.

Інформація як основа комунікацій. Сутність та елементи комунікацій в страховій організації. Зовнішні та внутрішні комунікації. Етапи комунікаційного процесу. Комуникативна політика страхової компанії. Публікація звітності. Взаємовідносини страховиків із засобами масової інформації.

4.2. Інформаційне забезпечення страхового менеджменту.

Необхідність інформаційного забезпечення для ефективної діяльності страхової компанії. Автоматизована інформаційна система страхової компанії: завдання, цілі, механізм функціонування. Формування баз даних і управління їх використанням. Персоніфікований облік договорів страхування життя. Особливості збору та оброблення персональних даних фізичних осіб. Електронна база даних з автотранспортного страхування. Системи управління відносинами із клієнтами. Страхова статистика та бухгалтерська звітність як складові інформаційного забезпечення. Комерційна таємниця та методи її забезпечення у страхових компаніях.

Змістовий модуль 2

Прийняття управлінських рішень в страховій діяльності

Тема 5. Управління маркетинговою діяльністю в страховому бізнесі

5.1. Сутність і завдання страхового маркетингу.

Сутність і завдання страхового маркетингу. Маркетингова служба страховика, її функції та організація роботи. Взаємодія служби маркетингу з іншими підрозділами страховика.

5.2. Маркетингові дослідження в страхуванні.

Маркетингові дослідження в страхуванні: завдання, види та форми. Аналіз ринкової ситуації та конкурентного середовища. Сегментування і вибір цільових ринків. Методи збору та аналізу інформації про споживачів страхових послуг та конкурентів. Методи вивчення попиту на страхові послуги.

5.3. Розроблення та просування страхових послуг.

Маркетингова стратегія страхової компанії. Зміст плану маркетингу та його спрямованість на вдосконалення асортименту та якості страхових послуг.

Страховий продукт. Якість страхового продукту. Розроблення (модифікація) страхового продукту.

Побудова ефективної системи продажів: канали збуту та мотивація співробітників і агентів. Реалізація заходів щодо підвищення ефективності роботи каналів збуту. Рекламна підтримка продажів.

Тема 6. Управління відбором ризиків на страхування

6.1. Сутність і класифікація ризиків.

Сутність поняття "ризик". Значення терміна "ризик" у страхуванні. Класифікації ризиків, що використовуються у страховій діяльності. Ознаки ризиків, що приймаються на страхування. Ризикоутворюючі фактори.

6.2. Організація відбору ризиків на страхування.

Сутність і завдання андеррайтингу. Андеррайтинг як бізнес-процес. Селекція і антиселекція ризиків. Методи оцінювання рівня ризиків. Визначення умов договорів страхування. Контроль за ризиком під час дії договорів страхування.

6.3. Побудова тарифної політики страховика.

Тарифікація страхових послуг. Структура страхового тарифу. Тарифна політика та її цілі. Методичні підходи до здійснення актуарних розрахунків. Принципи диференціації тарифних ставок.

Тема 7. Урегулювання страхових претензій

7.1. Процедура врегулювання страхових претензій.

Процедура та етапи врегулювання страхових претензій. Дії сторін договору в разі настання страхового випадку. Експертиза страхового випадку. Порядок та строки урегулювання збитків. Розрахунок і документальне оформлення страхової виплати. Особливості страхових виплат за договорами страхування життя. Особливості врегулювання страхових претензій під час надання послуг асистансу.

7.2. Управління страховими виплатами.

Сутність управління страховими виплатами. Інструменти зменшення витрат на страхові виплати. Відмова у страховій виплаті та її оскар-

ження. Оформлення регресних позовів до осіб винних у скоєнні страхових випадків. Контрибуція в сфері страхування. Абандон. Заходи протидії шахрайству у страхуванні.

7.3. Організація процесу врегулювання страхових претензій.

Служба врегулювання претензій: завдання та місце в страховій компанії. Роль служби безпеки у врегулюванні страхових претензій.

Тема 8. Управління грошовими потоками страховика

8.1. Особливості грошових потоків у страхуванні.

Грошовий потік як сукупність розподілених у часі надходжень і виплат. Класифікація грошових потоків страхових організацій за видами діяльності. Види грошових потоків: вхідний, внутрішній і вихідний. Фактори, що зумовлюють особливості грошових потоків у страхових організаціях.

8.2. Формування резервів страховика.

Поняття та склад технічних резервів. Резерв незароблених премій. Резерви збитків. Резерв коливань збитковості. Резерв катастроф. Оцінювання частки перестраховика у технічних резервах.

8.3. Управління доходами та витратами в операційній діяльності страховика.

Надходження від страхової діяльності: страхові платежі, комісійна винагорода за передачу ризиків у перестраховування, частки страхових виплат і відшкодувань від перестраховиків, повернені суми з резервів збитків та централізованих страхових резервних фондів. Порядок визначення заробленої страхової премії. Витрати страховика на здійснення страхової діяльності: страхові виплати, перестраховування, відрахування в централізовані страхові резервні фонди та в технічні резерви інші, ніж резерв незароблених премій, витрати на ведення справи. Проблеми оптимізації витрат на ведення справи. Менеджмент витрат страховика.

8.4. Управління доходами та витратами в інвестиційній та фінансовій діяльності страховика.

Інвестиційна діяльність страховика, її напрями. Управління інвестиційним портфелем та оцінювання його ефективності. Розміщення коштів страхових резервів, зміст його державного регулювання. Напрями інвестування тимчасово вільних коштів страховика.

8.5. Управління прибутком страховика.

Розрахунок прибутку страховика. Показники рентабельності. Особливості оподаткування страхових операцій. Розподіл чистого прибутку. Вільні резерви страховика. Виплата дивідендів.

Тема 9. Управління фінансовою надійністю страховика

9.1. Сутність фінансової надійності, стійкості та платоспроможності страхової компанії.

Поняття фінансової надійності, стійкості та платоспроможності. Умови забезпечення платоспроможності: статутний капітал, гарантійний фонд, страхові резерви, перевищення фактичного запасу платоспроможності над розрахунковим нормативним запасом.

9.2. Методи забезпечення платоспроможності.

Система управлінських заходів щодо підвищення рівня платоспроможності страховика. Структура активів і пасивів страховика. Вплив тарифної політики страховика на фінансову стійкість. Роль перестраховування у збалансуванні страхового портфеля. Вибір перестрахового покриття. Вплив структури розміщення та інвестування коштів страхових резервів на забезпечення платоспроможності страхової організації.

9.3. Система управління ризиками страховика.

Сутність управління ризиками. Мета, основні принципи та етапи управління ризиками. Класифікація ризиків діяльності страхової компанії. Стратегія управління ризиками. Система управління ризиками страховика. Розподіл функцій та відповідальності під час реалізації процесу управління ризиками. Виявлення та оцінювання ризиків страховика. Методи управління ризиками. Механізм забезпечення платоспроможності у системі управління ризиками.

9.4. Оцінювання стійкості та платоспроможності страховика.

Класифікація методів оцінювання стійкості та платоспроможності. Оцінювання фінансової надійності за методикою Нацкомфінпослуг (тести раннього попередження). Стрес-тестування страховиків. Власне оцінювання ризиків і платоспроможності в системі управління ризиками страховика.

Тема 10. Фінансовий моніторинг у страхових організаціях

10.1. Фінансовий моніторинг і його роль у страхуванні.

Фінансовий моніторинг і його завдання у запобіганні та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Дії, які належать до легалізації (відмивання) доходів.

10.2. Рівні системи фінансового моніторингу.

Система фінансового моніторингу: первинний (внутрішній) та державний (зовнішній) рівень.

10.3. Завдання, права та обов'язки суб'єктів фінансового моніторингу.

Страхові компанії як суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Завдання та обов'язки суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Суб'єкти державного фінансового моніторингу: повноваження, права та обов'язки.

10.4. Правила проведення фінансового моніторингу.

Ідентифікація осіб, що здійснюють фінансові операції. Фінансові операції страхової організації, які підлягають внутрішньому та обов'язковому фінансовому моніторингу. Призначення працівника, відповідального за проведення первинного фінансового моніторингу. Вимоги до його кваліфікації та забезпечення відповідного навчання. Програма та правила проведення фінансового моніторингу.

4. Структура навчальної дисципліни

Із самого початку вивчення навчальної дисципліни кожен студент має бути ознайомлений як із робочою програмою навчальної дисципліни і формами організації навчання, так і зі структурою, змістом та обсягом кожного з її навчальних модулів, а також з усіма видами контролю та методикою оцінювання сформованих професійних компетентностей.

Вивчення студентом навчальної дисципліни відбувається шляхом послідовного і ґрунтовного опрацювання навчальних модулів. Навчальний модуль – це окремий, відносно самостійний блок дисципліни, який логічно об'єднує кілька навчальних елементів за змістом та взаємозв'язками. Тематичний план дисципліни складається з двох змістових модулів (табл. 4.1).

Структура залікового кредиту навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	усього	у тому числі			у тому числі			
		лекційні	лабораторні	самостійна робота	усього	лекційні	практичні	самостійна робота
		підготовка до занять	підготовка до занять					
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Змістовий модуль 1								
Концептуальні засади страхового менеджменту								
<i>Тема 1. Сутність і значення страхового менеджменту</i>	5	2	–	3	7	2	–	5
<i>Тема 2. Ресурсний потенціал, структура й органи управління страховою організацією</i>	13	2	2	9	19	2	2	15
<i>Тема 3. Планування у страховій діяльності</i>	13	2	2	9	19	2	2	15
<i>Тема 4. Комунікації та інформаційне забезпечення страхового менеджменту</i>	13	2	2	9	19	2	2	15
Разом за змістовим модулем 1	44	8	6	30	64	8	6	50

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Змістовий модуль 2								
Прийняття управлінських рішень в страховій діяльності								
<i>Тема 5. Управління маркетинговою діяльністю в страховому бізнесі</i>	18	2	4	12	26	2	4	20
<i>Тема 6. Управління відбором ризиків на страхування</i>	9	1	2	6	13	1	2	10
<i>Тема 7. Урегулювання страхових претензій</i>	9	1	2	6	13	1	2	10
<i>Тема 8. Управління грошовими потоками страховика</i>	13	2	2	9	19	2	2	15
<i>Тема 9. Управління фінансовою надійністю страховика</i>	18	4	2	12	26	4	2	20
<i>Тема 10. Фінансовий моніторинг у страхових організаціях</i>	9	2	2	5	19	2	2	15
Разом за змістовим модулем 2	76	12	14	50	116	12	14	90
Усього годин	<i>120</i>	<i>20</i>	<i>20</i>	<i>80</i>	<i>180</i>	<i>20</i>	<i>20</i>	<i>140</i>

5. Приклади типових практичних завдань за темами

Змістовий модуль 1

Концептуальні засади страхового менеджменту

Тема 3. Планування у страховій діяльності

Рівень 1. Обчислити зароблені страхові платежі за IV квартал, якщо страхові внески за I квартал склали 60 тис. грн, за II квартал – 80 тис. грн, за III квартал – 40 тис. грн, за IV квартал – 20 тис. грн.

Рівень 2. За статистичними даними страхової компанії (табл. 5.1) визначити найбільш ризиковий портфель договорів страхування.

Таблиця 5.1

Дані страхової статистики

Вид страхування	Кількість договорів страхування	Сума страхових внесків, тис. грн	Норматив витрат на ведення справи, %	Середня страхова сума, тис. грн
Медичне страхування	618	120,0	30	10,0
Страхування наземного транспорту	968	1 485,2	35	45,0

Рівень 3. Використовуючи вихідні дані попереднього завдання, запропонувати заходи зниження рівня страхового ризику.

Змістовий модуль 2

Прийняття управлінських рішень в страховій діяльності

Тема 6. Управління відбором ризиків на страхування

Рівень 1. Обчислити основні відносні статистичні показники за даними страхової статистики (табл. 5.2), на підставі яких здійснюється розрахунок тарифних ставок страховиком.

Таблиця 5.2

Дані страхової статистики

Рік	Кількість укладених договорів страхування	Сума страхових внесків, тис. грн	Загальна страхова сума, тис. грн	Норматив витрат на ведення справи, %	Кількість страхових випадків	Сума страхових виплат, тис. грн
1 рік	1 020	305	11 269	35	18	188
2 рік	960	302	11 008	35	20	191

Рівень 2. Проаналізувати адекватність страхового тарифу за даними страхової статистики (див. табл. 5.2).

Рівень 3. Використовуючи вихідні дані попереднього завдання, обґрунтувати пропозиції відносно змін до тарифної політики.

Тема 8. Управління грошовими потоками страховика

Рівень 1. Оцінити потреби страхової компанії у ліквідних активах для проведення страхових виплат на I квартал наступного року, враховуючи дані звітного року, наведені в табл. 5.3. Аргументувати свою позицію.

Таблиця 5.3

Статистичні дані звітного року

Вид страхування	Страхові внески, тис. грн.				Страхові виплати за рік, тис. грн	Норматив витрат на ведення справи, %
	I квар-тал	II квар-тал	III квар-тал	IV квар-тал		
Медичне страхування	230,0	235,6	201,9	198,7	604,8	30
Страхування наземного транспорту	287,1	352,2	304,6	314,9	905,3	35

Рівень 2. Страхова компанія підвела підсумки своєї діяльності за рік. Надходження страхових платежів від страхувальників – 3 320 тис. грн. Страхові виплати – 2 650 тис. грн. Витрати на ведення справи – 400 тис. грн. Резерви незароблених премій на початок року – 1 760 тис. грн, на кінець – 1 893 тис. грн. Резерв заявлених, але не виплачених збитків на початок року – 60 тис. грн, на кінець – 89 тис. грн. Загальна сума активів на кінець року – 28 680 тис. грн, поточні зобов'язання – 65 тис. грн. Визначити зароблені страхові платежі та прибуток від страхової діяльності. Обчислити показники рентабельності. Оцінити платоспроможність страхової компанії згідно з законодавством України.

Рівень 3. Страхова компанія підвела підсумки своєї діяльності за рік. Надходження страхових платежів від страхувальників – 3 320 тис. грн, від перестраховальників – 260 тис. грн. Частки страхових платежів, сплачені перестраховикам – 12 тис. грн. Частки страхових платежів, які повертаються страхувальникам – 90 тис. грн. Страхові виплати – 2 650 тис. грн. Частки страхових виплат, компенсовані перестраховиками – 190 тис. грн. Витрати на ведення справи – 400 тис. грн. Резерви незароблених премій на початок року – 1 760 тис. грн, на кінець – 1 893 тис. грн. Частка перестраховиків у резервах незароблених премій на початок року – 69 тис. грн, на кінець – 73 тис. грн. Резерв заявлених, але не виплачених збитків на початок року – 60 тис. грн, на кінець – 89 тис. грн. Загальна сума активів

на кінець року – 28 680 тис. грн, поточні зобов'язання – 65 тис. грн. Визначити зароблені страхові платежі та прибуток від страхової діяльності. Обчислити показники рентабельності. Оцінити платоспроможність страхової компанії згідно з законодавством України.

6. Теми лабораторних занять

Лабораторне заняття – це форма навчального заняття, за якої студент під керівництвом викладача особисто проводить імітаційні експерименти чи дослідження з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень навчальної дисципліни. У ході лабораторних робіт студент набуває професійних компетентностей та практичних навичок роботи з комп'ютерним обладнанням та відповідними програмними продуктами. За результатами виконання завдання на лабораторному занятті студенти оформлюють індивідуальні звіти про його виконання або презентують виконану роботу та захищають їх перед викладачем (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Перелік тем лабораторних занять

Назва теми	Програмні питання	Кількість годин	Література
1	2	3	4
Змістовий модуль 1			
Концептуальні засади страхового менеджменту			
<i>Тема 2.</i> Ресурсний потенціал, структура й органи управління страховою організацією	<i>Лабораторна робота 1.</i> Аналіз ресурсного потенціалу, організаційно-правових форм та організаційних структур страхових компаній України	2	Основна: [3 – 4]. Додаткова: [24; 36; 37; 38]
<i>Тема 3.</i> Планування у страховій діяльності	<i>Лабораторна робота 2.</i> Бізнес-планування страхової діяльності	2	Основна: [3 – 4]. Додаткова: [22; 25; 33]
<i>Тема 4.</i> Комунікації та інформаційне забезпечення страхового менеджменту	<i>Лабораторна робота 3.</i> Ведення словників даних та налаштування страхових продуктів у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i>	2	Основна: [3 – 4]

1	2	3	4
Змістовий модуль 2 Прийняття управлінських рішень в страховій діяльності			
Тема 5. Управління маркетинговою діяльністю у страховому бізнесі	Лабораторна робота 4. Побудова мережі продажів у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i>	2	Основна: [1 – 4]
	Лабораторна робота 5. Налаштування комісійної винагороди у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i>	2	Основна: [1 – 4]
Тема 6. Управління відбором ризиків на страхування	Лабораторна робота 6. Андеррайтинг та укладання договорів страхування у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i>	2	Основна: [1 – 4]
Тема 7. Урегулювання страхових претензій	Лабораторна робота 7. Врегулювання страхових випадків у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i>	2	Основна: [1 – 4]
Тема 8. Управління грошовими потоками страховика	Лабораторна робота 8. Облік руху грошових коштів та формування звітності у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i>	2	Основна: [3 – 4]
Тема 9. Управління фінансовою надійністю страховика	Лабораторна робота 9. Вимірювання потреби в капіталі для покриття страхових ризиків методом Монте-Карло	2	Основна: [3 – 4]. Додаткова: [31]
Тема 10. Фінансовий моніторинг у страхових організаціях	Лабораторна робота 10. Заповнення форми обліку суб'єкта первинного фінансового моніторингу (форма 1-ФМ) та ведення реєстру фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу (форма 2-ФМ) у системі "Експерт-ФМ"	2	Основна: [3 – 4]. Додаткова: [20; 27; 35]
Усього годин		20	

7. Самостійна робота

Самостійна робота студента (СРС) – це форма організації навчального процесу, за якою заплановані завдання виконуються студентом самостійно під методичним керівництвом викладача.

Мета СРС – засвоєння в повному обсязі навчальної програми та формування у студентів загальних і професійних компетентностей, які відіграють суттєву роль у становленні майбутнього фахівця вищого рівня кваліфікації.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів денної форми навчання, визначається навчальним планом і становить 66,7 % (80 годин) від загального обсягу навчального часу на вивчення дисципліни (120 годин). У ході самостійної роботи студент має перетворитися на активного учасника навчального процесу, навчитися свідомо ставитися до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, нести індивідуальну відповідальність за якість власної професійної підготовки.

СРС включає: опрацювання лекційного матеріалу; опрацювання та вивчення рекомендованої літератури, основних термінів та понять за темами дисципліни; підготовку до лабораторних занять; поглиблене опрацювання окремих лекційних тем або питань; виконання індивідуальних завдань (вирішення розрахункових індивідуальних та комплексних завдань) за вивченою темою; написання есе за заданою проблематикою; пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою дисципліни; аналітичний розгляд наукової публікації; контрольну перевірку студентами особистих знань за запитаннями для самодіагностики; підготовку до контрольних робіт та інших форм поточного контролю; підготовку до модульного контролю (тестування); систематизацію вивченого матеріалу.

Необхідним елементом успішного засвоєння матеріалу навчальної дисципліни є самостійна робота студентів з вітчизняною та закордонною спеціальною економічною літературою, нормативними актами з питань державного регулювання економіки, статистичними матеріалами.

Основні види самостійної роботи, які запропоновані студентам для засвоєння теоретичних знань з навчальної дисципліни, наведені в табл. 7.1.

Завдання для самостійної роботи студентів та форми її контролю

Назва теми	Зміст самостійної роботи студентів	Кількість годин	Форми контролю СРС	Література
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1				
Концептуальні засади страхового менеджменту				
<i>Тема 1.</i> Сутність і значення страхового менеджменту	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до тестування залишкових знань зі страхової термінології, виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями	3	Тестування	Основна: [1 – 4]. Додаткова: [6; 10; 11; 15 – 17; 32; 33].
<i>Тема 2.</i> Ресурсний потенціал, структура й органи управління страховою організацією	Вивчення лекційного матеріалу; оформлення звіту з лабораторної роботи 1; виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями	9		Основна: [3 – 4]. Додаткова: [24; 30; 36 – 38]
<i>Тема 3.</i> Планування у страховій діяльності	Вивчення лекційного матеріалу, оформлення звіту з лабораторної роботи 2; виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями	9		Основна: [3 – 4]. Додаткова: [12; 22; 25; 33]
<i>Тема 4.</i> Комунікації та інформаційне забезпечення страхового менеджменту	Вивчення лекційного матеріалу, виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями, написання есе на тему: "Сучасні проблеми управління страховим бізнесом в Україні"; підготовка до тестування за темами 1 – 4	9	Захист есе. Тестування	Основна: [3 – 4]. Додаткова: [13; 24; 36 – 38]
Усього за змістовим модулем 1		30		

1	2	3	4	5
Змістовий модуль 2 Прийняття управлінських рішень в страховій діяльності				
<i>Тема 5.</i> Управління маркетинговою діяльністю в страховому бізнесі	Вивчення лекційного матеріалу, виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями, виконання домашнього завдання (кейс)	12	Захист домашнього завдання	Основна: [1 – 4]. Додаткова: [5; 8; 12]
<i>Тема 6.</i> Управління відбором ризиків на страхування	Вивчення лекційного матеріалу, виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями, виконання домашнього завдання (кейс)	6	Захист домашнього завдання	Основна: [1 – 4]. Додаткова: [6; 10; 16]
<i>Тема 7.</i> Урегулювання страхових претензій	Вивчення лекційного матеріалу, виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями, виконання домашнього завдання (кейс)	6	Захист домашнього завдання	Основна: [1 – 4]. Додаткова: [6; 10; 16]
<i>Тема 8.</i> Управління грошовими потоками страховика	Вивчення лекційного матеріалу, виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями, виконання позааудиторної контрольної роботи	9		Основна: [1 – 4]. Додаткова: [22; 25; 29; 33]
<i>Тема 9.</i> Управління фінансовою надійністю страховика	Вивчення лекційного матеріалу, виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями, виконання позааудиторної контрольної роботи	12	Захист позааудиторної контрольної роботи	Основна: [1 – 4]. Додаткова: [28; 31; 33]

1	2	3	4	5
Тема 10. Фінансовий моніторинг у страхових організаціях	Вивчення лекційного матеріалу, виконання завдань на самостійне опрацювання згідно з методичними рекомендаціями, підготовка до тестування за темами 5 – 10	5	Тестування	Основна: [2; 4]. Додаткова: [9; 18; 20; 23; 26; 27; 32; 35]
Усього за змістовим модулем 2		50		
Усього за модулем		80		

7.1. Контрольні запитання для самодіагностики

Тема 1. Сутність і значення страхового менеджменту

1. Охарактеризуйте страхування як вид підприємницької діяльності.
2. Назвіть особливості діяльності страхової компанії.
3. Які зміни відбувалися у законодавчому регулюванні страхової діяльності в Україні?
4. Якою є головна ознака поділу страхових компаній на ринку?
5. У чому полягає зміст державного нагляду за страховою діяльністю?
6. Визначте сутність страхового менеджменту.
7. Структура страхового менеджменту.
8. Як відбувається створення страхових компаній?
9. Які особливості ліцензування страхової діяльності?
10. Дайте характеристику етапів життєвого циклу страхової компанії?
11. У чому полягають особливості антикризового управління страхової компанії?

Тема 2. Ресурсний потенціал, структура й органи управління страховою організацією

1. Дайте визначення терміна "ресурсний потенціал".
2. Назвіть складові ресурсного потенціалу страховика.
3. Як можна оцінити ресурсний потенціал страхової компанії?
4. Як реалізується мотивація персоналу як функція страхового менеджменту?

5. Що входить до складу органів управління страховою компанією?
6. Які функції виконують наглядова рада та рада директорів?
7. Назвіть структурні підрозділи страхової компанії.

Тема 3. Планування у страховій діяльності

1. Що є змістом стратегічного управління страхової компанії?
2. Як формується стратегія страховика?
3. Які проблеми виникають у страхових компаній України під час розроблення стратегії?
4. Назвіть основні бізнес-процеси страхової компанії.
5. Як забезпечується бізнес-планування страхової компанії?
6. У чому полягають відмінності процесу бюджетування та контролінгу страховика?

Тема 4. Комунікації та інформаційне забезпечення страхового менеджменту

1. У чому полягає мета комунікацій?
2. Назвіть етапи комунікаційного процесу.
3. Охарактеризуйте зовнішні комунікації страховика.
4. Як відбувається персоніфікований облік договорів страхування життя?
5. Яке призначення автоматизованої інформаційної системи у діяльності страхової компанії?
6. Яка роль страхової статистики у страховому менеджменті?
7. Як забезпечується страховою компанією комерційна таємниця?

Тема 5. Управління маркетинговою діяльністю в страховому бізнесі

1. Розкрийте сутність страхового маркетингу.
2. Назвіть види маркетингових досліджень.
3. Поясніть відмінність страхового продукту від страхової послуги.
4. Розкрийте сутність якості страхового продукту.
5. Як забезпечується якість страхової послуги?
6. Наведіть зміст плану маркетингу.
7. Послідовність розробки (модифікації) страхового продукту.

8. Як визначається ефективність системи продажів?
9. Як відбувається рекламування страхової діяльності?

Тема 6. Управління відбором ризиків на страхування

1. Дайте визначення поняттю "ризик"?
2. Як класифікуються ризики у страховій діяльності?
3. Які ризики можуть бути прийняті на страхування?
4. Охарактеризуйте сутність ризикоутворюючих факторів. Наведіть приклади.
5. Що входить до андерайтингу як бізнес-процесу страховика?
6. Які існують методи оцінювання рівня ризиків?
7. Як визначається страхова премія за договором страхування?
8. Поясніть сутність антиселекції ризиків.
9. Розкрийте зміст тарифікації страхових послуг.
10. Поясніть зміст елементів структури страхового тарифу.
11. Які принципи покладені у побудову тарифної політики страховика?

Тема 7. Урегулювання страхових претензій

1. Назвіть етапи врегулювання страхових претензій.
2. Які дії страхувальника в разі настання страхового випадку?
3. Яку роль відіграють аварійні комісари у врегулюванні збитків?
4. Що входить до процедури експертизи страхового випадку?
5. Як розраховується страхова виплата?
6. У чому полягають відмінності в урегулюванні збитків у різних видах страхування?
7. Які існують можливості для застосування регресних позовів у страхуванні?
8. Укажіть інструменти зменшення витрат на страхові виплати.
9. Охарактеризуйте роботу служби врегулювання претензій.

Тема 8. Управління грошовими потоками страховика

1. Що є грошовим потоком у страхуванні?
2. Як класифікуються грошові потоки страхових організацій?
3. Що входить до складу технічних резервів?
4. У чому полягають особливості грошових потоків в операційній діяльності страховика?

5. Що входить до складу доходів від страхової діяльності?
6. З чого складаються витрати страховика?
7. Які існують напрями та обмеження розміщення страхових резервів?
8. У чому полягають особливості оподаткування страховика?
9. Розкрийте зміст показників рентабельності страхової діяльності.
10. Як розподіляється прибуток страховика?

Тема 9. Управління фінансовою надійністю страховика

1. Що є фінансовою надійністю страховика?
2. Поясніть взаємозв'язок понять фінансова надійність, стійкість та платоспроможність.
3. Які існують умови забезпечення платоспроможності?
4. Які вимоги до статутного капіталу страховика?
5. Як впливає тарифна політика страховика на його фінансову стійкість?
6. Поясніть роль перестраховування у збалансуванні страхового портфеля.
7. Охарактеризуйте сутність процесу управління ризиками страховика.
8. Як оцінюється платоспроможність страховика?
9. Що входить до тестів раннього попередження страховика?
10. Чим відрізняються тести раннього попередження від стрес-тестування в перевірці рівня надійності страхової компанії?

Тема 10. Фінансовий моніторинг у страхових організаціях

1. У чому особливості фінансового моніторингу страхових компаній?
2. Як побудована система фінансового моніторингу?
3. Що входить до завдань та обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу?
4. Які існують вимоги до фахового рівня спеціалістів із фінансового моніторингу?
5. Які фінансові операції страхової компанії підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу?
6. Укажіть фінансові операції страхової компанії, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу?

8. Індивідуально-консультативна робота

Індивідуально-консультативна робота здійснюється за графіком індивідуально-консультативної роботи у формі індивідуальних занять, консультацій, перевірки виконання індивідуальних завдань, перевірки та захисту завдань, що винесені на поточний контроль тощо.

Формами організації індивідуально-консультативної роботи є:

а) за засвоєнням теоретичного матеріалу:

консультації: індивідуальні (запитання – відповідь), групові (розгляд типових прикладів – ситуацій);

б) за засвоєнням практичного матеріалу:

консультації індивідуальні та групові;

в) для комплексного оцінювання засвоєння програмного матеріалу: індивідуальне здавання виконаних робіт.

9. Методи навчання

У процесі викладання навчальної дисципліни для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачене застосування як активних, так і інтерактивних навчальних технологій, серед яких: лекції проблемного характеру, міні-лекції, кейс-метод, рольові ігри, комп'ютерні симуляції (табл. 9.1; 9.2).

Таблиця 9.1

Розподіл форм та методів активізації процесу навчання за темами навчальної дисципліни

Тема	Практичне застосування навчальних технологій
1	2
<i>Тема 1.</i> Сутність і значення страхового менеджменту	Лекція проблемного характеру з питання "Стан і перспективи розвитку страхового ринку України"
<i>Тема 2.</i> Ресурсний потенціал, структура й органи управління страховою організацією	Міні-лекція з питання "Принципи корпоративного управління"
<i>Тема 3.</i> Планування у страховій діяльності	Лекція проблемного характеру з питання "Ризик орієнтоване бюджетування"

1	2
<i>Тема 4.</i> Комунікації та інформаційне забезпечення страхового менеджменту	Міні-лекція з питання "Системи управління відносинами з клієнтами", рольові ігри, комп'ютерні симуляції
<i>Тема 5.</i> Управління маркетинговою діяльністю в страховому бізнесі	Лекція проблемного характеру з питання "Сегментування і вибір цільових ринків", кейс-метод, рольові ігри, комп'ютерні симуляції
<i>Тема 6.</i> Управління відбором ризиків на страхування	Міні-лекція з питання "Ризикоутворюючі фактори", кейс-метод, рольові ігри, комп'ютерні симуляції
<i>Тема 7.</i> Урегулювання страхових претензій	Лекція проблемного характеру з питання "Заходи протидії шахрайству у страхуванні", кейс-метод, рольові ігри, комп'ютерні симуляції
<i>Тема 8.</i> Управління грошовими потоками страховика	Міні-лекція з питання "Формування резервів страховика", рольові ігри, комп'ютерні симуляції
<i>Тема 9.</i> Управління фінансовою надійністю страховика	Міні-лекція з питання "Система управління ризиками страховика", комп'ютерні симуляції
<i>Тема 10.</i> Фінансовий моніторинг у страхових організаціях	Міні-лекція з питання "Ідентифікація осіб, що здійснюють фінансові операції", комп'ютерні симуляції

Основні відмінності активних та інтерактивних методів навчання від традиційних визначаються не тільки методикою і технікою викладання, але й високою ефективністю навчального процесу, який виявляється у: високій мотивації студентів; закріпленні теоретичних знань на практиці; підвищенні самосвідомості студентів; формуванні здатності приймати самостійні рішення; формуванні здатності до ухвалення колективних рішень; формуванні здатності до соціальної інтеграції; набуття навичок вирішення конфліктів; розвитку здатності до знаходження компромісів.

Лекції проблемного характеру – один із найважливіших елементів проблемного навчання студентів. Вони передбачають поряд із розглядом основного лекційного матеріалу встановлення та розгляд кола проблемних питань дискусійного характеру, які недостатньо розроблені в науці й мають актуальне значення для теорії та практики. Лекції проблемного характеру відрізняються поглибленою аргументацією матеріалу, що викладається. Вони сприяють формуванню у студентів самостійного твор-

чого мислення, прищеплюють їм пізнавальні навички. Студенти стають учасниками наукового пошуку та вирішення проблемних ситуацій.

Міні-лекції передбачають викладення навчального матеріалу за короткий проміжок часу й характеризуються значною ємністю, складністю логічних побудов, образів, доказів та узагальнень. Вони проводяться, як правило, як частина заняття-дослідження. Міні-лекції відрізняються від повноформатних лекцій значно меншою тривалістю. Зазвичай міні-лекції тривають не більше 10 – 15 хвилин і використовуються для того, щоб стисло донести нову інформацію до всіх слухачів. Міні-лекції часто застосовуються як частини цілісної теми, яку бажано викладати повноформатною лекцією, щоб не втомлювати аудиторію. Тоді інформація надається по черзі кількома окремими сегментами, між якими застосовуються інші форми й методи навчання.

Кейс-метод, або метод аналізу конкретних ситуацій, – це форма навчання із використанням опису реальних економічних, соціальних і бізнес-ситуацій. Учасники повинні проаналізувати ситуацію, розібратися в суті проблем, запропонувати можливі їх рішення і вибрати найкращі з них. Кейси базуються на реальному фактичному матеріалі або ж наближені до реальної ситуації.

Рольові ігри, або інсценізація, – це форма активізації студентів, за якої вони задіяні в процесі інсценізації певної виробничої ситуації в ролі безпосередніх учасників подій.

Комп'ютерна симуляція (гра) – це метод навчання, що спирається на використання спеціальних комп'ютерних програм, за допомогою яких можливе віртуальне моделювання бізнес-процесу. Студенти можуть змінювати параметри й дані, приймати рішення та аналізувати наслідки таких рішень. Метою використання даного методу є розвиток системного мислення студентів, їх здібностей до планування, формування вмінь розпізнавати й аналізувати проблеми, порівнювати й оцінювати альтернативи, приймати оптимальні рішення й діяти в умовах обмеженого часу.

Метод сценаріїв полягає у розробленні ймовірних моделей поведінки та розвитку конкретних явищ у перспективі.

Використання методик активізації процесу навчання

Тема навчальної дисципліни	Практичне застосування методик	Методики активізації процесу навчання
1	2	3
<i>Тема 4.</i> Комунікації та інформаційне забезпечення страхового менеджменту	<i>Лабораторне заняття.</i> Тема: "Ведення словників даних та налаштування страхових продуктів у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i> "	Рольові ігри, комп'ютерні симуляції
<i>Тема 5.</i> Управління маркетинговою діяльністю в страховому бізнесі	<i>Лабораторні заняття.</i> Теми: "Побудова мережі продажів у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i> ", "Налаштування комісійної винагороди у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i> "	Рольові ігри, комп'ютерні симуляції
	<i>Самостійна робота.</i> Домашнє завдання	Кейс-метод
<i>Тема 6.</i> Управління відбором ризиків на страхування	<i>Лабораторне заняття.</i> Тема: "Андеррайтинг та укладання договорів страхування у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i> "	Рольові ігри, комп'ютерні симуляції
	<i>Самостійна робота.</i> Домашнє завдання	Кейс-метод
<i>Тема 7.</i> Урегулювання страхових претензій	<i>Лабораторне заняття.</i> Тема: "Врегулювання страхових випадків у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i> "	Рольові ігри, комп'ютерні симуляції
	<i>Самостійна робота.</i> Домашнє завдання	Кейс-метод
<i>Тема 8.</i> Управління грошовими потоками страховика	<i>Лабораторне заняття.</i> Тема: "Облік руху грошових коштів та формування звітності у програмному забезпеченні <i>ProfITsoft</i> "	Рольові ігри, комп'ютерні симуляції

1	2	3
Тема 9. Управління фінансовою надійністю страховика	Лабораторне заняття. Тема: "Вимірювання потреби в капіталі для покриття страхових ризиків методом Монте-Карло"	Комп'ютерні симуляції
Тема 10. Фінансовий моніторинг у страхових організаціях	Лабораторне заняття. Тема: "Заповнення форми обліку суб'єкта первинного фінансового моніторингу (форма 1-ФМ) та ведення реєстру фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу (форма 2-ФМ) у системі "Експерт-ФМ"	Комп'ютерні симуляції

10. Методи контролю

Система оцінювання сформованих компетентностей (див. табл. 2.1) у студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні, лабораторні заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюється за накопичувальною системою. Відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця, контрольні заходи включають:

поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних та лабораторних занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 100 балів);

модульний контроль, що проводиться з урахуванням поточного контролю за відповідний змістовий модуль і має на меті *інтегровану* оцінку результатів навчання студента після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни – змістового модуля;

підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі диференційованого заліку і визначається як проста сума балів результатів успішності студента за поточним контролем.

Поточний контроль з даної навчальної дисципліни проводиться в таких формах:

- активна робота на лекційних заняттях;
- активна участь у виконанні лабораторних завдань;

есе та кейси за заданою тематикою;
позааудиторна самостійна робота;
проведення поточного тестування.

Порядок проведення поточного оцінювання знань студентів.

Оцінювання знань студента під час лабораторних занять та виконання індивідуальних завдань проводиться за накопичувальною системою за такими критеріями:

розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;

ступінь засвоєння фактичного матеріалу навчальної дисципліни;

ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються;

вміння поєднувати теорію з практикою під час розгляду виробничих ситуацій, розв'язання задач, проведення розрахунків у процесі виконання індивідуальних завдань та завдань, винесених на розгляд в аудиторії;

логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і під час захисту робіт, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки;

арифметична правильність виконання розрахункового завдання.

Максимально можливий бал за конкретним завданням ставиться за умови відповідності виконаного завдання та його усної відповіді всім зазначеним критеріям. Відсутність тієї або іншої складової знижує кількість балів. У процесі оцінювання індивідуальних завдань увага також приділяється якості, самостійності та своєчасності здачі виконаних завдань викладачу, згідно з графіком навчального процесу. Якщо якась із вимог не виконана, то бали знижуються.

Письмова позааудиторна контрольна робота проводиться 1 раз за семестр та містить практичні завдання різного рівня складності.

Поточний тестовий контроль проводиться 1 раз за семестр. Він містить 10 запитань одиничного вибору (0,5 бала за кожну правильну відповідь). Максимальна сума за тестовий контроль – 5 балів.

Критерії оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів. Загальними критеріями, за якими здійснюється оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів, є: глибина і міцність знань, рівень мислення, вміння систематизувати знання за окремими темами, вміння робити обґрунтовані висновки, володіння категорійним апаратом, навички і прийоми виконання практичних завдань, вміння знаходити необхідну інформацію, здійснювати її систематизацію та оброблення.

Критеріями оцінювання есе та кейсів є:

здатність проводити критичне та незалежне оцінювання проблемних питань;

вміння пояснювати альтернативні погляди та наявність власної точки зору, позиції на певне проблемне питання;

застосування аналітичних підходів;

якість і чіткість викладення міркувань;

логіка, структуризація та обґрунтованість висновків щодо конкретної проблеми;

самостійність виконання роботи;

грамотність подачі матеріалу;

використання методів порівняння, узагальнення понять та явищ;

оформлення роботи.

Модульний контроль з навчальної дисципліни проводиться у формі тестування 2 рази за семестр (максимальний бал кожного тесту – 10). Тести містять 16 теоретичних запитань одиничного і множинного вибору (0,5 бала за кожну правильну відповідь), а також 2 задачі із ручним введенням числа (1,0 бал за кожну правильну відповідь).

Приклади тестових завдань модульного контролю

1. Особливостями підприємницької діяльності у сфері страхування є:

а) специфіка державного регулювання;

б) необхідність значних матеріальних ресурсів для реалізації процесу надання послуг;

в) специфіка циклу менеджменту;

г) специфіка операційних процесів.

2. Інверсія виробничого циклу в страхуванні – це:

а) встановлення ціни реалізації страхових послуг до моменту формування їх собівартості;

б) встановлення ціни реалізації страхових послуг одночасно з формуванням їх собівартості;

в) встановлення ціни реалізації страхових послуг після формування їх собівартості;

г) встановлення ціни реалізації страхових послуг без формування їх собівартості.

3. Збитковість страхової суми визначається як:

а) співвідношення середньої страхової виплати до середньої страхової суми;

- б) співвідношення суми страхових виплат до загальної страхової суми за укладеними договорами страхування;
- в) співвідношення суми страхових виплат до середньої страхової суми;
- г) співвідношення суми страхових виплат до кількості страхових випадків.

4. Задача. Обчислити зароблені страхові платежі за рік, якщо страхові внески за I та II квартали склали по 40 тис. грн, за III та IV квартали – по 20 тис. грн, резерви незароблених премій на початок року – 10 тис. грн.

5. Задача. Обчислити розмір резерву незароблених премій на 31 грудня, якщо страхова компанія отримувала страхові внески у I кварталі – 160 тис. грн, у II кварталі – 200 тис. грн, у III кварталі – 280 тис. грн, у IV кварталі – 240 тис. грн.

Порядок підсумкового контролю з навчальної дисципліни. Підсумковий контроль знань та компетентностей студентів із навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення диференційованого заліку, який охоплює програму дисципліни і передбачає визначення рівня знань та ступеня опанування студентами компетентностей (див. табл. 2.1).

Завданням диференційованого заліку є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо. В умовах реалізації компетентнісного підходу диференційований залік оцінює рівень засвоєння студентом компетентностей, що передбачені кваліфікаційними вимогами.

Студента слід **вважати атестованим**, якщо сума балів, одержаних за результатами підсумкової/семестрової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60, яку він отримує за поточний і модульний контроль упродовж семестру.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни розраховується з урахуванням балів, отриманих під час поточного контролю за накопичувальною системою. Сумарний результат у балах за семестр складає: *"60 і більше балів – зараховано"*, *"59 і менше балів – не зараховано"* та заноситься у залікову *"Відомість обліку успішності"* навчальної дисципліни. У випадку отримання менше 60 балів студент обов'язково здає залік після закінчення екзаменаційної сесії у встановлений деканом факультету термін, але не пізніше двох тижнів після початку семестру. У випадку повторного отримання менше 60 балів декан факультету призначає комісію у складі трьох викладачів на чолі із завідувачем кафедри та визначає тер-

мін перескладання заліку, після чого приймається рішення відповідно до чинного законодавства: "зараховано" – студент продовжує навчання за графіком навчального процесу, а якщо "не зараховано", тоді декан факультету пропонує студенту повторне вивчення навчальної дисципліни протягом наступного навчального періоду самостійно.

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Система оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей студентів денної форми навчання наведена в табл. 11.1.

Таблица 11.1

Система оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей

Професійні компетентності	Навчальний тиждень	Год	Методи та форми навчання		ОЦІНКА рівня сформованості компетентностей			
					Форми контролю	Максимальний бал		
1	2	3	4		5	6		
Змістовий модуль 1. Концептуальні засади страхового менеджменту						30		
ПІРУРСД 1	К1-К2	1	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темою 1</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5
				2	Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 2 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань	4,5
			СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою		
	К2-К3	2	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темою 2</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5
				2	Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 3 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань	4,5
			СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою	Тестування	5
		3	СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою		

Продовження табл. 11.1

1	2	3	4		5	6		
ПІРУРСД 1	К3-К4	4	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темою 3</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5
			2	Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 4 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань	4,5	
		СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою			
	К4-К5	5	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темою 4</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5
			2	Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 5 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань	4,5	
			СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою. Написання есе	Захист есе	5
		СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою			
	Змістовий модуль 2. Прийняття управлінських рішень в страховій діяльності						70	
ПІРУРСД 1, ПІРУРСД 2	К10, К11, К6 К7	7	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темою 5</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5
			2	Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 5 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань	4,5	
			Тестування	10				
		СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою			
		8	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темами 6, 7</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5
			2	Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 6 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань	4,5	
	СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою				
	9	СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою. Виконання домашнього завдання за темою 5 (кейс)	Захист домашнього завдання	5	

Закінчення табл. 11.1

1	2	3	4		5	6					
ПІУРСД 1, ПІУРСД 2	К10, К11, К7-К8	10	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темою 8</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5			
				2	Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 7 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань	4,5			
			СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою					
				11	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темою 9</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5	
			2			Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 8 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань	4,5		
			СРС		6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою. Виконання домашнього завдання за темами 6, 7 (кейс)	Захист домашнього завдання	5		
		12			СРС	6	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою			
		К10, К11, К9	13	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темою 9</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5		
					2	Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 9 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань	4,5		
				СРС	4	Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою. Виконання позааудиторної контрольної роботи за темами 8, 9	Захист позааудиторної контрольної роботи	10		
					14	Ауд.	2	Лекція	Лекція за <i>темою 10</i> згідно з робочою навчальною програмою	Робота на лекції	0,5
							СРС	2	Лабораторне заняття	Лабораторне заняття за темою 10 згідно з робочою навчальною програмою	Виконання практичних завдань
	СРС					4		Підготовка до занять	Самостійна робота над матеріалом згідно з робочою навчальною програмою	Тестування	10
	Усього годин		120	Загальна максимальна кількість балів із дисципліни			100				
	з них										
	аудиторні		40	33,3 %	поточний контроль		100				
	самостійна робота		80	66,7 %							

Технологічна карта накопичувальних рейтингових балів наведена в табл. Б.1 додатка Б.

Розподіл балів у межах тем змістових модулів наведено в табл. 11.2.

Таблиця 11.2

Розподіл балів за темами

Поточний контроль										Сума
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2						
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	
1,5	6,5	6,5	6	14,5	7,3	7,2	10	10,5	5	100
Тестування				Тестування						
15				10						

Примітка. T1, T2 ... T10 – теми змістових модулів.

Максимальну кількість балів, яку може накопичити студент протягом тижня за формами та методами навчання, наведено в табл. 11.3.

Таблиця 11.3

Розподіл балів за тижнями

Теми змістового модуля		Лекційні заняття	Лабораторні заняття	Есе	Кейс	Позааудиторна контрольна робота	Тестування	Усього
Змістовий модуль 1	Тема 1 – 2	1 тиждень	0,5	4,5	–	–	–	5
	Тема 2 – 3	2 тиждень	0,5	4,5	–	–	5	10
	Тема 3 – 4	4 тиждень	0,5	4,5	–	–	–	5
	Тема 4 – 5	5 тиждень	0,5	4,5	5	–	–	10
Змістовий модуль 2	Тема 5	7 тиждень	0,5	4,5	–	–	10	15
	Тема 5 – 6	8 тиждень	0,5	4,5	–	5	–	10
	Тема 7 – 8	10 тиждень	0,5	4,5	–	–	–	5
	Тема 6 – 9	11 тиждень	0,5	4,5	–	5	–	10
	Тема 9	13 тиждень	0,5	4,5	–	–	10	15
	Тема 10	14 тиждень	0,5	4,5	–	–	–	10
Усього			5	45	5	10	25	100

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця (табл. 11.4).

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D		
60 – 63	E	задовільно	не зараховано
35 – 59	FX	незадовільно	
1 – 34	F		

Оцінки за цією шкалою заносяться до відомостей обліку успішності, індивідуального навчального плану студента та іншої академічної документації.

12. Рекомендована література**12.1. Основна**

1. Кургин Е. А. Страховой менеджмент: управление деятельностью страховой компании / Е. А. Кургин. – М. : РосКонсульт, 2005. – 304 с.
2. Ненно І. М. Навчальний комплекс. Страховий менеджмент : навч. посіб. / І. М. Ненно. – Х. : Бурун книга, 2011. – 224 с.
3. Никулина Н. Н. Страховой менеджмент : учеб. пособ. / Н. Н. Никулина, Н. Д. Эриашвили. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 703 с.
4. Страховий менеджмент : підручник / С. С. Осадець, О. В. Мурашко, В. М. Фурман та ін. ; за ред. С. С. Осадця. – К. : КНЕУ, 2011. – 333 с.

12.2. Додаткова

5. Архипов А. П. Управление страховым бизнесом : учеб. пособ. / А. П. Архипов. – М. : Магистр, 2009. – 317 с.
6. Вовчак О. Д. Страхування : навч. посіб. / О. Д. Вовчак. – Львів : Новий світ-2000, 2006. – 480 с.
7. Жилкина А. Н. Инновационный подход в управлении страховым бизнесом : монография / А. Н. Жилкина. – СПб. : Изд. Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2014. – 126 с.

8. Зубец А. Н. Маркетинговые исследования страхового рынка / А. Н. Зубец. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2001. – 224 с.
9. Основи фінансового моніторингу фінансових послуг : навч. посіб. / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук, В. А. Смоляк та ін. ; за заг. ред. Н. М. Внукової. – К. : КНТ, 2008. – 136 с.
10. Ротова Т. А. Страхування : навч. посіб. / Т. А. Ротова. – К. : КНТЕУ, 2006. – 400 с.
11. Смоляк В. А. Страхування : навч. посіб. / В. А. Смоляк, Є. Ю. Кузькін. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 272 с.
12. Стратегічне управління страховою компанією : монографія / В. М. Фурман, О. Ф. Філонюк, Р. В. Пікус та ін. – К. : КНЕУ, 2008. – 440 с.
13. Страхова справа. Інтегрований навчальний комплекс : підручник. Автоматизована система навчання на CD та Інтернет-портал: у 2 кн. / В. Т. Александров, О. М. Бандурка, О. І. Ворона та ін. – Кн. 1: Страхування. Страхові послуги. – К. : НВП "АВТ", 2003. – 640 с.
14. Страхові послуги : підручник / С. С. Осадець, Т. М. Артюх, О. О. Гаманкова та ін. ; за заг. ред. С. С. Осадця, Т. М. Артюх. – К. : КНЕУ, 2007. – 464 с.
15. Страхування : підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус та ін. ; за заг. ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
16. Страхування : підручник / С. С. Осадець, Т. М. Артюх, В. Л. Бабко та ін. ; за заг. ред. Осадця С. С. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.
17. Страхування: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін. ; за заг. ред. Н. М. Внукової. – Х. : Бурун Книга, 2009. – 656 с.
18. Фінансовий моніторинг : навч. посіб. / Н. М. Внукова, Ж. О. Андрійченко. – Х. : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. – 204 с.
19. Фурман В. М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку : монографія / В. М. Фурман. – К. : Наукова думка, 2006. – 334 с.

12.3. Інформаційні ресурси

20. Деякі питання організації фінансового моніторингу : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2010 р. № 747 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/747-2010-%D0%BF>.

21. Ліга страхових організацій України. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://uainsur.com/>.

22. Ліцензійні умови провадження страхової діяльності [Електронний ресурс] : розпорядження Держфінпослуг від 28.08.2003 р. № 40 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0805-03>.

23. Методичні рекомендації щодо формування коду виду фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2010/28122010/metod-cody-new.pdf.

24. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Офіційний сайт. – Режим доступу : www.nfr.gov.ua.

25. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

26. Порядок формування коду виду фінансової операції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=229&lang=uk.

27. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

28. Про затвердження Вимог щодо регулярного проведення стрес-тестування страховиками та розкриття інформації щодо ключових ризиків та результатів проведених стрес-тестів : розпорядження Нацкомфінпослуг від 13.02.2014 р. № 484 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0352-14>.

29. Про затвердження Порядку складання звітних даних страховиків : розпорядження Держфінпослуг від 03.02.2004 р. № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/>.

30. Про затвердження Принципів корпоративного управління : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.07.2014 р. № 955 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/>.

31. Про затвердження Рекомендацій щодо аналізу діяльності страховиків : розпорядження Держфінпослуг від 17.03.2005 р. № 3755 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine.uapravo.net/data/base21/ukr21633.htm>.

32. Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення : Наказ Міністерства Фінансів України від 26.04.2013 р. № 496 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0805-13>.

33. Про страхування : Закон України від 07.03.96 № 86/96-ВР (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр/>.

34. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12. 07. 2001 р. № 2664-III (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/>.

35. Система "Експерт-ФМ". Руководство пользователя [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.expert-fm.com/docs/manual>.

36. Українська федерація убезпечення. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ufu.org.ua/ua>.

37. Фориншурер – страхование в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forinsurer.com/>.

38. Insurance Top [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://insurancetop.com/>.

12.4. Методичне забезпечення

39. Внукова Н. М. Практичні завдання та методичні рекомендації до їх виконання з навчальної дисципліни "Страховий менеджмент" для студентів спеціальності "Фінанси" всіх форм навчання / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк, С. А. Ачкасова. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 40 с.

40. Смоляк В. А. Методичні рекомендації до самостійної роботи з навчальної дисципліни "Страховий менеджмент" для студентів спеціальності 8.03050801 "Фінанси і кредит" усіх форм навчання / В. А. Смоляк. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 28 с.

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1

Структура складових професійних компетентностей з навчальної дисципліни "Страховий менеджмент" за Національною рамкою кваліфікацій України

Складові компетентності, яка формується	Знання	Вміння	Комунікації	Автономність і відповідальність
1	2	3	4	5
К1. Розуміти сутність і значення страхового менеджменту	Знати особливості і перспективи розвитку підприємницької діяльності в страхуванні; сутність, функції та роль страхового менеджменту в ринковій економіці; принципи управління страховою компанією; порядок проектування, реєстрації й ліцензування страхових компаній, зміст державного нагляду за страховою діяльністю	Аналізувати та узагальнювати теоретичні положення зі страхового менеджменту	Доносити знання, пояснення та власні висновки щодо теоретичних положень зі страхового менеджменту	Відповідати за розвиток професійного знання, бути здатним до самостійного навчання
К2. Оцінювати ресурсний потенціал страховика	Знати склад і структуру ресурсного потенціалу страховика; підходи до оцінювання ресурсного потенціалу	Провести оцінювання ресурсного потенціалу страховика	Презентувати результати оцінювання ресурсного потенціалу страховика. Донести знання, пояснення та власні висновки	Відповідати за точність і коректність проведеного оцінювання ресурсного потенціалу страховика
К3. Формувати раціональну організаційну структуру страхової компанії	Знати принципи побудови раціональної структури страхової організації та повноваження органів її управління	Розробляти рішення щодо формування раціональної структури управління страховою організацією	Презентувати результати побудови раціональної організаційної структури страховика. Донести знання, пояснення та власні висновки	Відповідати за обґрунтованість та ефективність прийнятого рішення щодо побудови раціональної організаційної структури страховика

Продовження додатка А

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5
К4. Планувати страхову діяльність з урахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів в умовах ризику	Знати значення, структуру і методи розроблення стратегічного плану діяльності страховика	Розробляти місію, цілі, стратегічні завдання страховика; здійснювати планування страхової діяльності в умовах ризику	Презентувати результати планування страхової діяльності. Доносити знання, пояснення та власні висновки	Відповідати за точність і коректність результатів планування страхової діяльності в умовах ризику
К5. Формувати систему комунікацій та інформаційного забезпечення страховика	Знати сутність та елементи інформаційного забезпечення та системи комунікацій в страховій компанії	Розробляти комунікаційну політику та рішення щодо формування системи комунікацій та інформаційного забезпечення страховика	Презентувати результати формування системи комунікацій та інформаційного забезпечення страховика. Доносити знання, пояснення та власні висновки	Відповідати за обґрунтованість та ефективність прийнятого рішення щодо формування системи комунікацій та інформаційного забезпечення страховика
К6. Розробляти заходи з управління маркетинговою діяльністю в страховому бізнесі	Знати сутність і способи активізації маркетингової діяльності в страхових організаціях; методи вивчення попиту на страхові послуги; зміст плану маркетингу; сутність страхового продукту; види каналів збуту	Досліджувати стан ринку страхових послуг та попит на страхові послуги; розробляти маркетингову стратегію, страхові продукти та систему продажів	Презентувати маркетингову стратегію, розроблені страхові продукти та систему продажів. Доносити знання, пояснення та власні висновки	Відповідати за обґрунтованість та ефективність маркетингової стратегії, розроблених страхових продуктів та системи продажів
К7. Розробляти заходи з удосконалення страхової діяльності	Знати технологію відбору ризиків на страхування і врегулювання страхових претензій; принципи побудови та диференціації тарифних ставок	Аналізувати ефективність страхової діяльності і пропонувати заходи, спрямовані на її поліпшення	Презентувати розроблені заходи з удосконалення страхової діяльності. Доносити знання, пояснення та власні висновки	Відповідати за обґрунтованість та ефективність розроблених заходів з удосконалення страхової діяльності

Продовження додатка А

Продовження табл. А.1

46

1	2	3	4	5
К8. Розробляти заходи щодо ефективного управління грошовими потоками страховика	Знати особливості управління грошовими потоками в страхуванні	Визначати напрями ефективного розміщення страхових резервів та тимчасово вільних власних коштів страховика, розробляти заходи з управління грошовими потоками в операційній, інвестиційній та фінансовій діяльності страховика	Презентувати розроблені заходи щодо ефективного управління грошовими потоками страховика. Доносити знання, пояснення та власні висновки	Відповідати за обґрунтованість розроблених заходів щодо управління грошовими потоками страховика
К9. Розробляти заходи з підвищення фінансової надійності страховика	Знати підходи до оцінювання стійкості та платоспроможності страховика, умови і способи підвищення фінансової надійності страхової організації	Визначати достатність коштів страхових резервів для забезпечення виконання страхових зобов'язань, визначати рівень стійкості та розробляти заходи з підвищення фінансової надійності страховика	Презентувати розроблені заходи з підвищення фінансової надійності страховика. Доносити знання, пояснення та власні висновки	Відповідати за обґрунтованість та ефективність розроблених заходів з підвищення фінансової надійності страховика
К10. Здійснювати організацію бізнес-процесів страхової компанії	Знати технологію відбору ризиків на страхування, врегулювання страхових претензій, бюджетування та ризик-менеджменту в страхових компаніях	Оформляти договори страхування і документи за страховими випадками; організувати ефективну систему продажу договорів, процес андеррайтингу, врегулювання страхових випадків, бюджетування та ризик-менеджменту в страховій організації	Формувати комунікаційну стратегію щодо організації бізнес-процесів страхової компанії	Відповідати за прийняття рішень з організації бізнес-процесів страховика

Закінчення додатка А

Закінчення табл. А.1

1	2	3	4	5
К11. Своєчасно виявляти проблеми діяльності страхової компанії	Знати методи контролю у діяльності страхової компанії	Здійснювати перевірку правильності проведення страховиками фінансових операцій; забезпечувати контроль за фінансовою надійністю страхової компанії, адекватністю страхових тарифів; контролювати виконання договорів страхування та правильність розрахунку страхових виплат	Формувати комунікаційну стратегію виявлення проблем діяльності страховика. Презентувати виявлені проблеми. Доносити знання, пояснення та власні висновки	Відповідати за своєчасність та правильність проведення контролю діяльності страхової компанії
К12. Здійснювати первинний фінансовий моніторинг операцій страхової компанії	Знати процедури здійснення фінансового моніторингу операцій страховика	Проводити фінансовий моніторинг у страховій організації	Доносити знання, пояснення та власні висновки щодо дій страховика як суб'єкта первинного фінансового моніторингу	Відповідати за своєчасність та правильність проведення фінансового моніторингу

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Кафедра управління фінансовими послугами

ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА
накопичувальних рейтингових балів
з навчальної дисципліни
"СТРАХОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ"

48

для студентів ф-ту: **Фінансового** 2015 / 2016 навчальний рік II семестр
спеціальності: **6.030508 "Фінанси і кредит"** **Загальний обсяг годин:**
V курсу, груп: **8.02.22.15.01** за робочим навчальним планом: **120**
Форма підсумкового контролю: **Залік**

Лектори: д.е.н. Внукова Н. М.
к.е.н. Корват О. В.

Викладач: к.е.н. Корват О. В.

Форми навчання		Навчальні тижні														Σ
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Загальне навчальне навантаження студента, години на тиждень																
Аудиторні години	Лекції	2	2		2	2		2	2		2	2		2	2	20
	Лабораторні заняття	2	2		2	2		2	2		2	2		2	2	20
	Поточні консультації	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	
Аудиторні години		4	4		4	4		4	4		4	4		4	4	40

Закінчення додатка Б

Закінчення табл. Б.1

СРС	Вивчення теоретичного матеріалу	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	40
	Виконання практичних завдань	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	40
Самостійна робота		6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	4	4	80
Загальний обсяг годин		10	10	6	10	10	6	10	10	6	10	10	6	8	8	120

Графік оцінювання, балів на тиждень

Методи контролю	Лекції	0,5	0,5		0,5	0,5		0,5	0,5		0,5	0,5		0,5	0,5	5
	Лабораторні заняття	4,5	4,5		4,5	4,5		4,5	4,5		4,5	4,5		4,5	4,5	45
	Перевірка та захист самостійної роботи студента (кейси, есе, контрольна робота, практичні завдання)					5			5			5		10		25
	Тестування		5					10							10	25
Усього балів на тиждень		5	10		5	10		15	10		5	10		15	15	100
Накопичення балів		5	15	15	20	30	30	45	55	55	60	70	70	85	100	

Зміст

Вступ.....	3
1. Опис навчальної дисципліни	4
2. Мета та завдання навчальної дисципліни	4
3. Програма навчальної дисципліни	8
4. Структура навчальної дисципліни.....	14
5. Приклади типових практичних завдань за темами	16
6. Теми лабораторних занять.....	19
7. Самостійна робота	20
7.1. Контрольні запитання для самодіагностики	24
8. Індивідуально-консультативна робота	28
9. Методи навчання	28
10. Методи контролю	32
11. Розподіл балів, які отримують студенти	36
12. Рекомендована література.....	40
12.1. Основна	40
12.2. Додаткова	40
12.3. Інформаційні ресурси.....	41
12.4. Методичне забезпечення	43
Додатки.....	44

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Робоча програма
навчальної дисципліни
"СТРАХОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ"
для студентів спеціальності
8.03050801 "Фінанси і кредит"
усіх форм навчання**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладач **Корват** Олена Валеріївна

Відповідальний за видання *Н. М. Внукова*

Редактор *В. О. Бутенко*

Коректор *В. О. Бутенко*

План 2016 р. Поз. № 56 ЕВ. Обсяг 51 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

---

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*